

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

№6

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 6
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

Sharipov Qo‘ng‘irotboy Avezimbetovich – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, texnika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovaциyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma’naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta’lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

To‘lqin Zakirovich Teshabayev –iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne’matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymuratov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta’lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu’min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti

professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo‘yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo‘rayev Abdug‘affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyevich – Farg‘ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug‘bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Teshayev Zavqiddin Jabbor o‘g‘li – Qarshi davlat universiteti Turizm va marketing kafedrasi dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Hazratqulov Shahboz Boboqul o‘g‘li – Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasi dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o‘g‘li – mas’ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O’zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro’yxatiga kiritilgan.

“**Moliyaviy texnologiyalar**” ilmiy elektron jurnali 23.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

MUNDARIJA

1.	Jumayev Akbar Mahmudovich	Turizmning hududiy iqtisodiyotdagi o‘rni va joylashtirish resurslaridan foydalanish samaradorligini statistik baholash	8
2.	Mamutova Amina Raxmetovna	Qurilish tashkilotlarida zamonaviy va ananaviy usullarda xarajatlarni hisoblashning usullari	14
3.	Нурматова Насиба Шерзодовна, Гозиев Ризоиддин Чулпонович	Экономическая роль Узбекистана как стратегического партнера в Центральной Азии	23
4.	Amatov Azizbek G‘ayrat o‘g‘li	Tijorat banklarida aktiv va passivlarni boshqarishda obligatsiya emissiyasining o‘rni: likvidlik, muddatlar nomuvofiqligi va qayta moliyalash risklari	29
5.	Saitkulov Suxrob Shavkatovich	Budjet tashkilotlarida ichki auditning natijadorligini baholash ko‘rsatkichlari tizimini takomillashtirish	36
6.	Kulboyeva Nargiz Majitovna	Tijorat banklari faoliyatini transformatsiyalashuv jarayonini takomillashtirish	43
7.	Alimqulov Hikmatulla Bahrom o‘g‘li	Prognozdan ortiq soliq tushumlarini hududiy budjetlarda qoldirishning tabaqalashtirilgan mexanizmi	52
8.	Jo’rayev Shoxrux Yunusali o’g’li, Temirova Dilshoda Erkin qizi, Togayev Salim Sobirovich	Loyiha boshqaruvida Scope creep muammosi: sabablari, oqibatlari va oldini olish mexanizmlari	61
9.	Djurayeva Iroda Bahrom qizi	O‘zbekistonda institutsional islohotlar samaradorligini xalqaro boshqaruv indikatorlari asosida baholash	68
10.	Otaxonov Komilxon Saidolim o‘g‘li	Oliy ta’lim muassasalarining iqtisodiy barqarorligini kompleks baholash metodologiyasini takomillashtirish	73
11.	Tillaxo‘jayeva Sadoqatxon Shuxrat qizi, Ungarbayeva Aynura Baxtiyer qizi, Togayev Salim Sobirovich	Loyiha boshqaruvida xaridlar va manfaatdor tomonlar bilan ishlash	80
12.	Mexmonaliyev Abbosjon G‘ayratjon o‘g‘li	“Yashil” loyihalarni moliyalashtirishda moliyaviy-ekologik skoring modelini joriy etish mexanizmini takomillashtirish	88
13.	Shovkatov Nodirjon Ne’matjon öğli	Özbekistonda köçmas mulkni ommaviy baholaşning institutsional va metodologik asoslarini takomillaştiriş	95
14.	Jo‘rayev Isroil Ibrohimovich	Tijorat banklari faoliyati transformatsiyalashuvining bank xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishdagi roli	103

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5

15.	Tadjibekova Dilnoza Baxtiyarovna	Fintex to‘lov servislarining (Payme, Click, Uzum) moliyaviy inklyuziyani kengaytirishdagi roli va ahamiyati	112
16.	Davranov Odil Jumanazarovich	Surxondaryo viloyatida ovlangan baliqlar hajmi ko‘rsatkichlarini arima modeli yordamida prognozlashtirish	124

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5

FINTEX TO‘LOV SERVISLARINING (PAYME, CLICK, UZUM) MOLIYAVIY INKLYUZIYANI KENGAYTIRISHDAGI ROLI VA AHAMIYATI

Tadjibekova Dilnoza Baxtiyarovna
“Moliya” kafedrasi dotsenti
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
E-mail: dilnozza1980@gmail.com
ORCID:0009-0002-0964-5406

Annotatsiya. *Ushbu tezisda O‘zbekistonda moliyaviy texnologiyalar (fintex) asosidagi to‘lov servislarining – xususan, Payme, Click va Uzum kabi platformalarning – moliyaviy inklyuziyani kengaytirishdagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda moliyaviy inklyuziya tushunchasining nazariy jihatlari hamda O‘zbekiston misolida fintex to‘lov tizimlari rivojlanish tendensiyalari ko‘rib chiqilgan. 2017–2023 yillar davomida mamlakatda bank hisobvaraqlariga ega aholining ulushi sezilarli darajada oshib, raqamli to‘lovlar ekotizimi jadal rivojlandi [1]. Payme va Click kabi mahalliy to‘lov ilovalari hamda Uzum Bank kabi raqamli bank xizmatlari naqd pulsiz to‘lovlar hajmining portlovchi o‘sishiga turtki bo‘lib, millionlab foydalanuvchilarni qamrab oldi. Analitik ma’lumotlar asosida ushbu servislar foydalanuvchilar bazasi, tranzaksiyalar hajmi va xizmat turlari nuqtai nazaridan tahlil qilinib, ularning moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini oshirishga qo‘shgan hissasi baholanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, fintex to‘lov platformalari O‘zbekistonda oddiy aholi hamda kichik biznes subyektlari uchun qulay, tez va ishonchli moliyaviy infratuzilmani shakllantirib, moliyaviy inklyuziya darajasini oshirmoqda. Tezis yakunida ushbu sohada mavjud cheklovlar va xavflar ham muhokama qilinib, moliyaviy inklyuziyani yanada kengaytirish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.*

Kalit so‘zlar: *Moliyaviy inklyuziya, fintex, raqamli to‘lovlar, Payme, Click, Uzum Bank, naqd pulsiz iqtisodiyot, mobil ilovalar, moliyaviy texnologiyalar.*

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПЛАТЕЖНЫХ СЕРВИСОВ FINTEX (PAYME, CLICK, UZUM) В РАСШИРЕНИИ ФИНАНСОВОЙ ДОСТУПНОСТИ

Таджибекова Дильноза Бахтияровна
Доцент кафедры финансы
Ташкентский государственный
экономический университет
E-mail: dilnozza1980@gmail.com
ORCID:0009-0002-0964-5406

Аннотация. *В данной работе анализируется роль и значение финансовых технологических (финтех) платежных сервисов в Узбекистане, в частности платформ, таких как Payme, Click и Uzum, в расширении доступа к финансовым услугам. В исследовании рассматриваются теоретические аспекты концепции финансовой инклюзии и тенденции развития финтех-платежных систем в Узбекистане. В период 2017–2023 годов значительно увеличилась доля населения с банковскими счетами в стране, и быстро развивалась экосистема цифровых платежей [1]. Местные платежные приложения, такие как Payme и Click, а также цифровые банковские сервисы, такие как Uzum Bank, способствовали взрывному росту безналичных платежей, охватив миллионы пользователей. На основе аналитических данных эти сервисы анализируются с точки зрения пользовательской базы, объема транзакций и типов услуг, а также оценивается их вклад в расширение доступа к финансовым услугам. Результаты исследования показывают, что финтех-платежные платформы создают удобную, быструю и надежную финансовую инфраструктуру для обычных граждан и малого бизнеса в*

Узбекистане, повышая уровень финансовой инклюзии. В конце диссертации также обсуждаются ограничения и риски в этой области, а также предлагаются меры по дальнейшему расширению доступа к финансовым услугам.

Ключевые слова: *Финансовый доступ, финтех, цифровые платежи, Payme, Click, Uzum Bank, безналичная экономика, мобильные приложения, финансовые технологии.*

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FINTECH PAYMENT SERVICES (PAYME, CLICK, UZUM) IN EXPANDING FINANCIAL INCLUSION

Tadjibekova Dilnoza Bakhtiyarovna

Associate Professor
Department of Finance
E-mail: dilnozza1980@gmail.com
Tashkent State University of Economics
ORCID: 0009-0002-0964-5406

Abstract. *This paper analyzes the role and significance of financial technology (fintech) payment services in Uzbekistan—specifically platforms such as Payme, Click, and Uzum—in expanding access to financial services. The study examines the theoretical aspects of financial inclusion and the development trends of fintech payment systems in Uzbekistan. Between 2017 and 2023, the share of the population with bank accounts in the country increased significantly, alongside the rapid development of a digital payment ecosystem [1]. Local payment applications like Payme and Click, as well as digital banking services such as Uzum Bank, have driven an explosive growth in cashless payments, reaching millions of users. Based on analytical data, these services are evaluated in terms of their user base, transaction volume, and types of services offered, with an assessment of their contribution to broadening access to financial services. The findings indicate that fintech payment platforms provide a convenient, fast, and reliable financial infrastructure for ordinary citizens and small businesses in Uzbekistan, thereby enhancing the level of financial inclusion. The paper also discusses the limitations and risks within this sector and proposes measures to further expand access to financial services.*

Keywords: *Financial access, fintech, digital payments, Payme, Click, Uzum Bank, cashless economy, mobile applications, financial technologies.*

Kirish

Moliyaviy inklyuziya – aholining barcha qatlamlari va tadbirkorlik subyektlarining zamonaviy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatiga egalik darajasi – mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va ijtimoiy farovonligi ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. An’anaviy moliyaviy tizimda bank va kredit muassasalari orqali xizmat ko‘rsatish hududiy va sotsial jihatdan notekis taqsimlangan bo‘lib, uzoq hududlarda yashovchi yoki norasmiy sektorda band aholining bank xizmatlaridan chetda qolishi kuzatiladi. Jahon Bankining Global Findex ma’lumotlariga qaraganda, 2011-yilda O‘zbekistonda atigi 23% kattalar bank hisobvaraqlariga ega bo‘lgan bo‘lsa, 2021-yilda bu ko‘rsatkich 44% ga yetgan [2]. So‘nggi yillarda hukumat amalga oshirgan iqtisodiy islohotlar va “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturi doirasidagi chora-tadbirlar tufayli, bu ko‘rsatkich 2023–2024 yillarda yanada oshib, kattalarning qariyb 60% moliyaviy hisobvaraqlarga ega bo‘lishiga erishildi [1].

Moliyaviy inklyuziyani oshirish yo‘lida moliyaviy texnologiyalar (fintex) muhim omil sifatida maydonga chiqdi. Xususan, raqamli to‘lov servislarining paydo bo‘lishi va ommalashuvi aholining keng qatlamlariga bankka bormasdan turib to‘lovlar va pul o‘tkazmalarini amalga oshirish, hisoblarni masofadan turib boshqarish imkonini bermoqda. O‘zbekistonda 2010-yillar o‘rtalaridan boshlab faoliyat yurita boshlagan Click va Payme kabi to‘lov ilovalari qisqa muddatda millionlab foydalanuvchilarni jalb qilgan holda, mamlakatning naqd pulsiz to‘lovlar bozorida yetakchi o‘rinlarga chiqdi [3]. So‘nggi yillarda esa Uzum brendi ostida raqamli ekotizim –

jumladan, Uzum Market elektron savdo maydonchasi va Uzum Bank raqamli banki – shakllanib, fintex xizmatlari doirasini yanada kengaytirdi [4].

Ushbu kirish qismida O‘zbekistonda fintex to‘lov platformalari vujudga kelishiga zamin yaratgan omillar va mamlakat moliyaviy sektoridagi raqamli transformatsiya jarayoniga qisqacha to‘xtalib o‘tamiz. Shavkat Mirziyoyev rahbarligidagi hukumat tomonidan 2017-yildan boshlab moliya sektorini liberallashtirish, banklarni modernizatsiya qilish va xorijiy investorlarni jalb etish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirildi [1]. 2021-yilda mamlakatning ilk Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi (2021–2023) tasdiqlanib, unda asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish belgilandi [2]. Ushbu strategiya doirasida to‘lov xizmatlari to‘g‘risidagi qonunchilik takomillashtirilib, elektron pullar va raqamli hamyonlar orqali tranzaksiyalar amalga oshirishga ruxsat berildi hamda avval tartibga solinmagan ushbu sektor Markaziy bank nazorati ostiga olindi. Natijada 2020–2022 yillarda 50 ga yaqin to‘lov tizimi kompaniyalari yangi litsenziyalarni qo‘lga kiritdi, shuningdek bir nechta raqamli banklar paydo bo‘ldi. Bu raqobatning kuchayishi tijorat banklarini ham innovatsion yechimlar joriy etishga undadi va masofaviy banking xizmatlari jadal rivoj topdi [2].

Yuqoridagi dastlabki ma’lumotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, fintex to‘lov servislarining rivojlanishi O‘zbekiston moliyaviy sektorida inkluzivlikni oshirish uchun katta salohiyatga ega. Ushbu tezisning maqsadi – mamlakat misolida Payme, Click va Uzum kabi yetakchi fintex platformalarning moliyaviy inklyuziyaga ta’sirini chuqur ilmiy tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Moliyaviy inklyuziya masalalari jahon miqyosida ko‘plab tadqiqotlarda yoritib kelinmoqda. Xususan, raqamli moliyaviy xizmatlar va fintex yechimlarining inklyuziyaga ta’siri oxirgi o‘n yillikda alohida e’tibor qozongan. Jahon Banki va xalqaro moliya institutlari rivojlanayotgan mamlakatlarda bank tizimidan foydalanishdagi to‘siqlarni kamaytirish vositasi sifatida raqamli to‘lov tizimlarini ilgari surishmoqda. Global Findex 2021 yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda raqamli to‘lovlarga o‘tish hisobiga qisqa muddatlarda millionlab odamlarni moliyaviy tizimga jalb etish mumkinligi qayd etilgan. Masalan, Hindiston va Xitoy tajribalarida mobil ilovalar va elektron hamyonlar orqali bank xizmatlarini birinchi marta qo‘llagan aholi ulushi keskin oshgani kuzatilgan [1]. Markaziy Osiyo davlatlarida ham shunga o‘xshash tendensiya kuzatilmoqda – Qozog‘iston va O‘zbekiston misolida fintex innovatsiyalari an’anaviy moliyaviy sektorni transformatsiya qilmoqda [5]. Fintexni joriy etishda mobil aloqa infratuzilmasining rivojlanishi muhim omil bo‘lib, internet narxlarining arzonlashuvi keng xalq ommasiga raqamli xizmatlar eshigini ochgan. O‘zbekiston misolida 2019 yilda 1 GB mobil internet narxi o‘rtacha $3.27 ni tashkil etgan bo‘lsa, 2023 yilga kelib bu qiymat $0.30 gacha pasaydi [4] – ya’ni to‘rt yil ichida 10 barobardan ko‘proq arzonlashuv. Natijada, internetdan foydalanuvchilar soni va smartfon egaligi sezilarli darajada oshib, fintex ilovalardan foydalanish uchun zamin yaratdi.

Akademik va tahliliy manbalarda fintex to‘lov servislarining moliyaviy inklyuziyaga ijobiy ta’siri bir necha asosiy yo‘nalishda ko‘rsatib berilgan: 1) raqamli to‘lovlar infratuzilmasi tranzaksion xarajatlarni kamaytiradi va aholi hamda biznesning moliyaviy xizmatlardan foydalanishini osonlashtiradi; 2) mobil ilovalar orqali masofaviy bank hisobvaraqlari va hamyonlar ochish imkoniyati, ayniqsa, avval bank xizmatiga ega bo‘lmagan aholining tizimga kirib kelishiga sharoit yaratadi; 3) fintex platformalari orqali mikroqarzlar, keyinroq to‘lash va boshqa innovatsion mahsulotlar taklif etilib, banklardan kredit ololmaydigan qatlamlar ham kichik moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniga ega bo‘ladi. Ushbu omillar jamiyatda naqd pulsiz hisob-kitoblarga bo‘lgan ishonch va qiziqishni oshiradi. Biroq adabiyotlarda qayd etilishicha, fintexning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan tartibga solish muhitiga va raqamli savodxonlik darajasiga bog‘liqdir. Agar huquqiy baza yangiliklarga moslashmasa yoki aholi raqamli xizmatlardan foydalanishga tayyor bo‘lmasa, fintex xizmatlarining joriy etilishi kutilgan samara bermasligi mumkin.

O‘zbekiston sharoitida fintex xizmatlari bo‘yicha tadqiqotlar endigina paydo bo‘la boshladi. Xususan, Boboyorov (2023) tomonidan O‘zbekistonning naqd pulsiz to‘lov infratuzilmasi tahliliga bag‘ishlangan ishda so‘nggi yillarda to‘lov ekotizimidagi o‘zgarishlar batafsil yoritilgan [6]. Mazkur tadqiqotda qayd etilishicha, so‘nggi besh yilda mamlakat to‘lov tizimi banklar dominanti modeldan diversifikatsiyalashgan platformalar iqtisodiyotiga o‘tish yo‘lini bosib o‘tgan – bunda mobil ilovalar va xususiy fintex kompaniyalari raqamli moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishda markaziy rol o‘ynay boshlagan. Ayniqsa, Click va PayMe ilk to‘lov innovatorlari sifatida bozorga kirib kelib, keng foydalanuvchilar bazasini shakllantirgan holda raqamli ekotizimni rivojlantirishga turtki bergani alohida ta’kidlanadi. 2023 yilga kelib Click foydalanuvchilari soni 10 milliondan ortgani, Payme ro‘yxatdan o‘tgan foydalanuvchilari esa 11 milliondan oshgani qayd etilgan [3]. Shuningdek, boshqa mahalliy platformalar – masalan, Apelsin, Paynet, Uzum va h.k. – ham bozorga kirib kelib, muqobil xizmatlar taklif qila boshlagani adabiyotlarda keltiriladi [7]. Bu o‘zgarishlar raqobatni oshirib, foydalanuvchilar uchun yangi qulayliklar yaratilishiga olib keldi. Jumladan, fintex ilovalar orqali kommunal to‘lovlar, mobil aloqa to‘lovlari, internet uchun to‘lov va hatto soliqlarni ham masofadan turib ado etish imkoniyati paydo bo‘ldi. Bu esa avval bank filiallariga borib yoki naqd pulda amalga oshirilgan ko‘plab amaliyotlarning elektron kanallarga o‘tishini ta’minladi.

Biroq, ilmiy manbalarda fintex rivojidagi ayrim cheklov va xatarlar ham ta’kidlanadi. Masalan, tartibga soluvchilarning kechikkan reaksiyasi yoki boshqaruvning yetarli darajada emasligi mablag‘larning talon-toroj bo‘lishi, kiberxavfsizlik muammolari yoki firibgarlik holatlariga olib kelishi mumkinligi uqtiriladi. Shuningdek, fintex kompaniyalari va banklar o‘rtasida o‘zaro integratsiya to‘liq yo‘lga qo‘yilmagan bo‘lsa, raqamli ekotizim parchalanib, foydalanuvchilar uchun noqulaylik tug‘dirishi mumkin. O‘zbekiston misolida hali ham turli to‘lov tizimlari o‘rtasida cheklangan integratsiya kuzatiladi – masalan, bir fintech ilovadan boshqasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘tkazma yo‘q, foydalanuvchi ko‘pincha bank kartasi orqali bir xizmatdan ikkinchisiga mablag‘ o‘tkazishga majbur. Shu bois Markaziy bank barcha litsenziyalangan to‘lov tizimlarini birlashtiruvchi yagona milliy to‘lov kliringi tizimini ishlab chiqishni boshlab yubordi, bu tizim joriy etilgach har xil platformalar o‘rtasida tranzaksiyalar osonlashishi kutilmoqda (Normatov, 2022). Moliyaviy savodxonlik darajasi masalasida ham tadqiqotchilar fikriga ko‘ra, aholining keng qatlamlarini raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanishga o‘rgatish va ularda ishonch hosil qilish katta ahamiyatga ega. Xususan, ayollar va qishloq joylarda yashovchilar orasida bank xizmatlariga ishonch pastligi hali ham moliyaviy inklyuziyaga to‘sqinlik qilmoqda, shuning uchun ularni moliyaviy jihatdan qamrab olish uchun maxsus dasturlar zarur ekani ta’kidlanadi. Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili O‘zbekistonda fintex to‘lov servislarining paydo bo‘lishi moliyaviy inklyuziyani oshirish uchun katta imkoniyatlar yaratganini tasdiqlaydi. Biroq bu jarayon davomida tartibga solish, infratuzilma va savodxonlik omillari muhim bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda belgilangan mavzuni o‘rganish uchun sifat va miqdoriy tahlil usullari uyg‘unlashgan holda qo‘llanildi. Avvalo, ilmiy-adabiy manbalar tahlili o‘tkazilib, moliyaviy inklyuziya va fintex sohalaridagi mahalliy va xalqaro tadqiqotlar, statistik ma’lumotlar o‘rganildi. Jahon Banki, Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC), KPMG kabi nufuzli manbalar tomonidan taqdim etilgan hisobotlar va blog materiallaridagi statistik ko‘rsatkichlar tahlil qilindi.

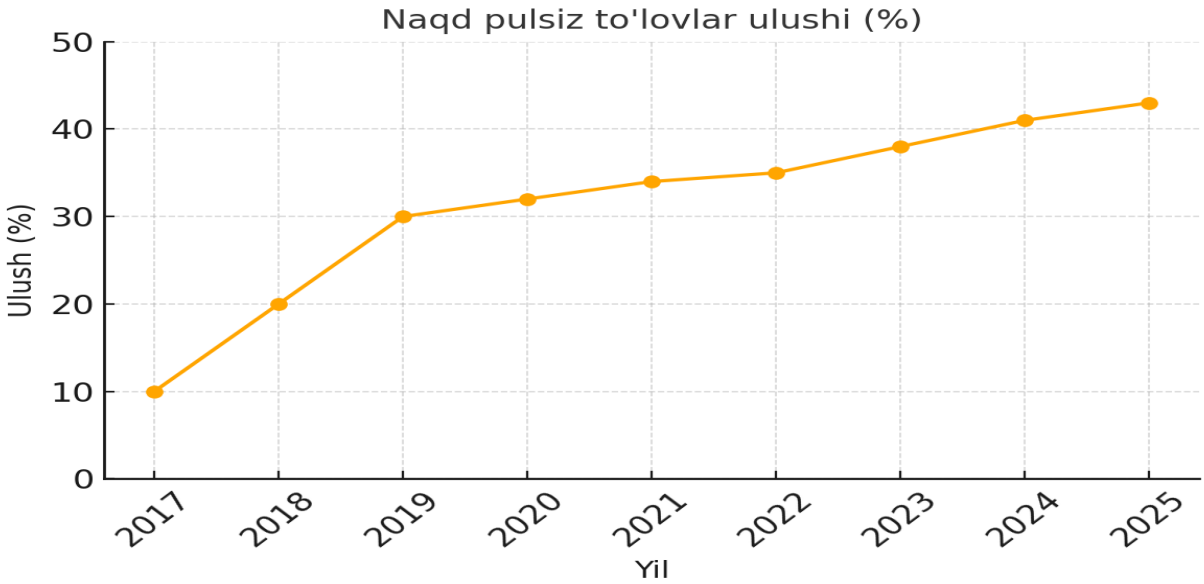
Tadqiqot metodologiyasining muhim qismi sifatida, tanqidiy tahlil yondashuvi qo‘llanildi – ya’ni olingan natijalar va kuzatilgan tendensiyalar mavjud ilmiy nazariya hamda mintaqaviy tajribalar nuqtai nazaridan baholandi. Shuningdek, regulyator siyosati va bozor sharoitlarini hisobga olgan holda, fintex servislarining amaldagi natijalari va istiqboldagi rivojlanishiga oid xulosalar shakllantirildi.

Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi mavzuni kompleks yoritishga xizmat qildi: dastlab nazariy va adabiy asos shakllantirilib, so‘ngra aniq ma’lumotlar misolida fintex

platformalarning moliyaviy inklyuziyaga qo‘shgan hissasi baholandi.

Tahlil va natijalar

O‘tgan besh yil ichida O‘zbekistonda fintex to‘lov servislaridan foydalanish misli ko‘rilmagan darajada oshdi. Bu o‘sishni ilk navbatda naqd pulsiz (raqamli) to‘lovlar hajmining ortishidan ko‘rish mumkin. Rasm 1da ko‘rsatilganidek, 2018-yildan 2023-yilga qadar mamlakatdagi naqd pulsiz tranzaksiyalar soni keskin ravishda oshib, 50 milliondan 920 millionga yetgan [6]. Bu oshish geometrik progressiya xarakteriga ega bo‘lib, yillik o‘rtacha o‘sish sur’ati ~72% ni tashkil etdi. Bunday portlovchi o‘sish moliyaviy xizmatlarning aholi turmushiga chuqur kirib borayotganidan darak beradi. Tranzaksiyalar sonining ko‘payishi, avvalo, ko‘plab to‘lov amaliyotlari uchun naqd pul o‘rniga elektron vositalar qo‘llanilayotganini anglatadi. Mazkur davrda amalga oshirilgan raqamli to‘lovlar hajmi 10 barobardan ziyod o‘sgani, yalpi ichki mahsulotga nisbatan naqd pulsiz to‘lovlar ulushi ham sezilarli oshganini kuzatish mumkin.

Rasm 1. O‘zbekistonda naqd pulsiz tranzaksiyalar sonining 2018–2023 yillardagi o‘sish tendensiyasi (millionlarda).

Ma’lumot manbasi: Markaziy bank va soha tadqiqotlari ma’lumotlari.

Yuqoridagi grafikdan ko‘rinib turibdiki, ayniqsa 2020-yildan so‘ng o‘sish tezlashgan. Bunga COVID-19 pandemiyasi davrida kontaktsiz to‘lov vositalariga talab oshgani va shu orqali aholi raqamli to‘lovlarni faolroq qo‘llay boshlagani ham sabab bo‘ldi, deb taxmin qilish mumkin. Jahon tendensiyasiga o‘xshash tarzda, pandemiya sharoitida elektron kommersiya va onlayn to‘lovlar ulushi keskin ortdi. O‘zbekistonda 2020-2021 yillarda banklar va to‘lov tizimlari tomonidan QR-kod orqali to‘lov, NFC (Near-Field Communication) texnologiyasi kabi innovatsion yechimlar joriy etildi va 100 mingdan ortiq tadbirkorlarga QR-kod orqali to‘lov qabul qilish imkoniyati yaratildi [2]. Bularning barchasi 2023-yilga kelib naqd pulsiz tranzaksiyalar miqdorini deyarli bir milliardtagacha yetkazilishiga zamin hozirladi. Shuningdek, o‘sish sur’atlariga qarab, yaqin yillarda ham raqamli to‘lovlar hajmi izchil oshib borishi kutilmoqda – masalan, konsalting kompaniyalari prognozlariga ko‘ra, 2027-yilga borib O‘zbekistonda umumiy naqd pulsiz to‘lovlar yillik hajmi 34 mlrd. AQSh dollariga yetishi mumkin (2024-yilda ~25,7 mlrd. $ dan boshlab) [3].

Naqd pulsiz iqtisodiyotning rivojlanishi bevosita aholining fintex platformalaridan foydalanish ko‘lami bilan bog‘liq. 2-rasmda O‘zbekistonda mobil ilovalar orqali to‘lov qiluvchi foydalanuvchilar (mobil hamyon egalari) sonining so‘nggi yillardagi o‘zgarishi keltirilgan. Ko‘rinib turibdiki, 2018-yildagi atigi 0,5 million atrofidagi foydalanuvchi soni 2023-yilga kelib 8 milliondan oshdi [6]. Ya’ni besh yil ichida qamrov 16 barobar kengaygan. Bu o‘sishda yuqorida tilga olingan Payme va Click kabi mahalliy to‘lov ilovalarining roli katta bo‘ldi – ular qisqa

fursatda omma orasida mashhurlikka erishib, keng auditoriyani qamrab oldi.

Hozirgi davrda O‘zbekistonda fintex sohasida eng yirik uchta o‘yinchi sifatida Click, Payme va Uzum Bank (Uzum ekotizimi) e’tirof etilmoqda. Quyidagi jadvalda ushbu platformalarning asosiy ko‘rsatkichlari qiyosiy ravishda keltirilgan (foydalanuvchilar soni, aktivlik darajasi va tranzaksiyalar hajmi bo‘yicha):

1-jadval.

O‘zbekiston fintex to‘lov platformalari asosiy ko‘rsatkichlari (Payme, Click va Uzum Bank)

Ko‘rsatkich	Click	Payme	Uzum Bank
Oylik aktiv foydalanuvchilar (MAU, 2023)	5 mln	3,3 mln	1,4 mln
Ro‘yxatdan o‘tgan hisoblar soni	15 mln	11,6 mln	>5 mln (2022)
Yillik tranzaksiyalar soni	>450 mln (2023)	~111 mln (2021)	~55 mln (2021)
Yillik tranzaksiyalar hajmi (2023)	$5,195 mln	$3,620 mln	$9,519 mln

Yuqoridagi 1-jadval ma’lumotlariga ko‘ra, Click va Payme to‘lov servislarining foydalanuvchilar soni bo‘yicha ko‘lami juda katta – millionlab ro‘yxatdan o‘tgan mijozlar mavjud. Click platformasi 2024-yil holatiga 18 milliondan ortiq foydalanuvchini qamrab olgan bo‘lib, bu uni mamlakatdagi eng yirik fintex ilovaga aylantirgan [8]. 2025-yilning birinchi choragida esa Click o‘z platformasida 20-milliyoninchi foydalanuvchini ro‘yxatga oldi – bu raqam O‘zbekiston aholisining qariyb yarmiga teng bo‘lib, albatta bunda bir kishining bir necha akkauntga ega ekani ham mumkin, lekin baribir noyob foydalanuvchilar soni o‘n millionlab ekani e’tiborga loyiq. Payme servisi ham undan ortda qolmay, 2023-yil yakunida 11,6 milliondan ziyod ro‘yxatdan o‘tgan foydalanuvchiga erishdi [9]. Bu raqam 2022-yilga nisbatan 3,4 millionga ko‘p bo‘lib, bir yil ichida ~40% o‘sishni anglatadi. Faol foydalanuvchilar (MAU – oyiga kamida bir marta to‘lov qilgan) soni bo‘yicha esa Clickda 5 mln., Paymede 3,3 mln. atrofida ekanligi, Uzum Bank ilovasida esa ~1,4 mln. ekani kuzatilmoqda [3]. Bu shuni anglatadiki, ro‘yxatdan o‘tgan foydalanuvchilarning qariyb 20-30% har oy doimiy ravishda ushbu ilovalar orqali to‘lov yoki pul o‘tkazma amalga oshirmoqda. Kunni-doz foydalanuvchilar (DAU) ham Paymede ~1,2 million nafarni tashkil etadi [9], ya’ni har kuni deyarli milliondan ortiq kishi Payme orqali operatsiya bajarmoqda.

Tranzaksiyalar hajmi bo‘yicha ham yuqoridagi platformalar moliyaviy tizimda muhim ulushga ega. 2023-yil yakunida Payme orqali amalga oshirilgan to‘lov va o‘tkazmalar umumiy summasi $3,6 mlrd. ni tashkil etdi [9], Click’ning yillik tranzaksiyalar hajmi esa ~ $5,2 mlrd. atrofida baholanmoqda [3]. Ta’kidlash joizki, Click va Payme o‘zining to‘lov tashkilotlari sifatidagi ko‘rsatkichlari bilan hatto ayrim yirik banklarning ko‘rsatkichlaridan ham yuqori moliyaviy oqimlarni boshqarayotganini ko‘rish mumkin. Misol uchun, 2023-yilda Click va Payme to‘lov tashkilotlari orqali amalga oshirilgan jami operatsiyalar hajmi ularning oldingi yilga nisbatan mos ravishda 36% va 42% ga oshdi [3]. Bu jarayonda P2P (jismoniy shaxsdan jismoniy shaxsga karta orqali o‘tkazma) eng katta ulushni tashkil etdi – xususan, Payme’dagi barcha tranzaksiyalarning qariyb 75% kartadan kartaga pul o‘tkazmalariga to‘g‘ri keladi, yana 20% xizmatlar uchun to‘lovlar (mobil aloqa, internet, soliq va hokazo), qolgan qismi esa kommunal to‘lovlar va boshqa ehtiyojlar hisoblanadi. Ushbu raqamlar fintex platformalar aholining kundalik moliyaviy ehtiyojlarini qondirishdagi muhim o‘rnini ko‘rsatadi: do‘st-qarindoshlar o‘rtasida pul yuborish, kommunal xizmatlarga haq to‘lash, internet va aloqa uchun to‘lash singari amaliyotlar endilikda ommaviy ravishda Payme/Click ilovalari orqali amalga oshirilmoqda.

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan Uzum Bank ko‘rsatkichlari alohida e’tiborga molik, chunki Uzum an’anaviy bank litsenziyasiga ega bo‘lgan raqamli bank sifatida faoliyat yuritadi. 2022-yilda “Kapitalbank” negizida tashkil topgan Uzum Bank qisqa fursatda (uch yil ichida) foydalanuvchilar sonini 17 milliondan oshira oldi [4]. Bu yerda “foydalanuvchi” tushunchasi Uzum ekotizimining turli xizmatlari foydalanuvchilarini o‘z ichiga oladi – masalan, Uzum Market onlayn do‘koni mijozlari va Uzum Bank kartalari egalari. Shunday bo‘lsa-da, Uzum Bank hozirda mamlakatdagi yetakchi raqamli bank bo‘lib, 2025-yil boshigacha 1,5 milliondan ortiq Visa

kartalarni emissiya qilgan. Bu raqam yil oxirigacha 5 millionga yetkazish rejalashtirilmoqda. Mazkur ko‘rsatkich ortida muhim strategik maqsad bor: yangi raqamli bank butun mamlakat bo‘ylab zamonaviy bank xizmatlarini aholiga yetkazib, moliyaviy inklyuziyani kuchaytirishga intilmoqda. Visa xalqaro to‘lov tizimi vakillarining ta’kidlashicha, Uzum Bank bilan hamkorlikda chiqarilayotgan kartalar sonining keskin oshishi aholining innovatsion moliyaviy yechimlarga bo‘lgan yuqori talabini aks ettiradi va oxir-oqibat millionlab odamlar uchun bank xizmatlarini yanada qulay va ommabop qilmoqda [10].

Uzum Bank’ning yillik tranzaksiya hajmi yuqoridagi jadvalda $9,5 mlrd. deb keltirilgan bo‘lib, bu raqam an’anaviy tijorat banklari ko‘rsatkichlariga yaqinlashadi. Buning sababi, Uzum Bank nafaqat to‘lov ilovasi, balki to‘liq funksional bank sifatida mijozlarga depozit, kredit, pul o‘tkazmalari kabi xizmatlarni ham ko‘rsatadi. Xususan, Uzum Bank o‘z mijozlariga oldindan tasdiqlangan kredit limiti biriktirilgan Visa kartalarini taklif qilmoqda – bu kartalar yordamida xaridlarni keyinchalik bo‘lib-bo‘lib to‘lash (BNPL) imkoniyati yaratilgan. Bu esa avval bank krediti olmagan ko‘plab fuqarolar uchun kichik miqdorda qarz mablag‘idan foydalanish va o‘z xaridlarini amalga oshirish imkoniyatini taqdim etmoqda. Masalan, Uzum kartalariga 25 million so‘mgacha (~2000 $ ekvivalentida) yangilanib turuvchi kredit liniyasi biriktirilishi mumkin bo‘lib, mijozlar xaridlarni shu limit doirasida bo‘lib to‘lashlari yoki mikroqarz shaklida hisob raqamiga pul olishlari mumkin [10]. Bu kabi xizmatlar an’anaviy banklardan kredit olmagan aholi qatlamini ham qamrab olishga xizmat qilmoqda, zero ular uchun ilova orqali tezkor tasdiqlanadigan kichik kreditlar jozibador va qulaydir.

Yuqorida keltirilgan raqam va faktlar fintex to‘lov servislarining O‘zbekiston moliyaviy sektori “landshafti”da qanchalik muhim o‘rin tutayotganini ko‘rsatadi. Endi ushbu platformalarning moliyaviy inklyuziyaga bevosita va bilvosita ko‘rsatgan ta’sirini tahlil qilamiz.

Aholining bank xizmatlariga erishuvini kengaytirish. Fintex ilovalarning eng katta hissasi – ular an’anaviy bank tizimiga ulanmagan millionlab fuqarolarni raqamli moliyaviy xizmatlar bilan qamrab oldi. Masalan, Click va Payme’dan foydalanuvchilar orasida ko‘pchilik dastlab bank mobil ilovasidan emas, aynan ushbu fintex ilovalar orqali elektron to‘lovlarni boshlagan bo‘lishi mumkin. Bu platformalardan foydalanish uchun shaxs bankda hisobvaraqqa ega bo‘lishi (ya’ni kartasi bo‘lishi) talab etiladi, lekin odatda karta ochish jarayoni O‘zbekistonda nisbatan osonlashgani – xususan, online tarzda ariza topshirish va karta chiqarish imkoniyatlari paydo bo‘lgani – ham fintex xizmatlarining targ‘iboti bilan bog‘liq. Birgina misol: Uzum Bank ilovasini yuklab olib, masofaviy identifikatsiyadan o‘tgan foydalanuvchi bepul virtual karta olish va undan darhol foydalanishni boshlash imkoniga ega. Shuningdek, Uzum Bank o‘zining keng logistika tarmog‘i (Uzum Market’ning pick-up punktlari) orqali plastik kartalarni butun mamlakat bo‘ylab yetkazib berishni yo‘lga qo‘ygan – endilikda istalgan hududdagi fuqaro ilova orqali karta buyurtma qilib, uni o‘z yashash joyida qabul qilib olishi mumkin. Bu yangicha yondashuv avvallari bank bo‘linmasiga borishni istamagan yoki imkoniyati bo‘lmagan ko‘plab odamlarni ham qamrab olmoqda.

Kundalik moliyaviy operatsiyalarni soddalashtirish. Payme va Click dastlab jismoniy shaxslar o‘rtasida pul o‘tkazmalarini (P2P) soddalashtirish orqali ommalashgan bo‘lsa, bugungi kunda ular turli to‘lovlar uchun keng qo‘llanilmoqda. Masalan, mobil aloqa operatorlari, internet-provayderlar, kommunal xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar to‘lovlarini ushbu ilovalar orqali bir necha soniyada amalga oshirish mumkin. Hozirgi statistikaga ko‘ra, Payme ilovasida amalga oshiriladigan barcha to‘lovlarning 20% xizmatlar va mahsulotlar uchun to‘lovlar, 5% atrofida esa kommunal to‘lovlar hissasiga to‘g‘ri kelmoqda [9]. Bu shuni anglatadiki, avvallari navbatlarda turib yoki kassa orqali to‘langan to‘lovlar endilikda ilovalar orqali bir necha bosqichda bajarilmoqda. Bu esa moliyaviy xizmatlardan foydalanish xarajatini (vaqt va mablag‘ jihatidan) kamaytiradi. Natijada, moliyaviy inklyuziyaning muhim elementi bo‘lgan moliyaviy xizmatlarning qulayligi ortadi.

Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini raqamli ekotizimga jalb etish. Fintex to‘lov servislarining yana bir ahamiyatli jihati – ular kichik va o‘rta biznes uchun ham yangi imkoniyatlar

yaratdi. Masalan, Click va Payme tadbirkorlar uchun QR-kod orqali to‘lov qabul qilish, onlayn kassalar integratsiyasi kabi yechimlarni taklif qilib, kichik do‘kon va xizmat ko‘rsatish nuqtalarini arzon va oson yo‘l bilan naqd pulsiz to‘lov tizimiga uladi. 2022-yildan e’tiboran O‘zbekistonda barcha yirik savdo shoxobchalari va xizmat ko‘rsatish maskanlari kamida bitta onlayn nazorat-kassa tizimiga ulanib, xaridorlarga elektron to‘lov imkonini berishi talab etila boshlandi. Shu jarayonda Payme Business va Click Business singari yechimlar kichik tadbirkorlar uchun qulay vosita bo‘lib xizmat qildi. Bu ham moliyaviy inklyuziyaning bir ko‘rinishi – endilikda kichik biznes subyektlari ham raqamli to‘lov infratuzilmasining bir qismiga aylandi va ularning savdo ko‘lami oshishiga, shaffofligi ortishiga zamin yaratildi.

Innovatsion xizmatlar va qo‘shimcha imkoniyatlar. Fintex platformalar raqobati jarayonida foydalanuvchilar uchun turli qulay funksiyalar paydo bo‘ldi. Masalan, Click kompaniyasi o‘z ilovasini super-ilova konsepsiyasida rivojlantirib, unda moliyaviy operatsiyalardan tashqari boshqa kundalik xizmatlarni ham jamlamoqda. Bugungi kunda Click Up ilovasi orqali nafaqat to‘lov va o‘tkazmalar, balki avtobus va poyezd chiptalarini xarid qilish, oziq-ovqat yetkazib berish xizmatiga buyurtma berish, gullar va sovg‘alarni yetkazib berish, avtomobil uchun sug‘urta va jarimalarni to‘lash kabi xizmatlar ham yo‘lga qo‘yilgan [10]. Masalan, ilova ichidagi “My Car” servisi foydalanuvchilarga o‘z avtomobillari uchun sug‘urtani onlayn rasmiylashtirish, yoqilg‘i uchun QR orqali to‘lash, ishonchnoma va boshqa hujjatlarni raqamli saqlash kabi qulayliklarni yaratmoqda. Shuningdek, Click ilovasida “My Family” funksiyasi joriy etilib, oila a’zolarining hisoblarini kuzatish va o‘zaro pul o‘tkazmalarini komissiyasiz amalga oshirish imkoni paydo bo‘ldi. Payme xizmati ham bir qancha innovatsiyalarni tatbiq etdi, jumladan, tokenizatsiyalangan karta xizmati (xavfsizligi uchun karta raqami ilovaga kiritilganda shifrlangan token yaratiladi), autoto‘lov kabi funksiyalarni ishga tushirdi (Payme, 2022 yillik hisobot). Bu kabi innovatsion xizmatlar aholining moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda yangicha yondashuv bo‘lib, ko‘pchilik uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanishni yanada soddalashtiradi va jozibador qiladi.

Hududiy inklyuziya va qamrov masalalari. Fintex servislar dastlab shahar aholisi va yoshlar orasida ommalashgan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan ularning hududiy qamrovi kengayib bormoqda. Bunda mamlakatda telekommunikatsiya infratuzilmasining yaxshilanishi muhim rol o‘ynadi – 2023-yil yakuniga kelib aholining 82% mobil keng polosali internet bilan qamrab olingani, 4G tarmog‘i qishloqlargacha kengaygani qayd etilgan. Natijada, avval internet sifati past bo‘lgani bois raqamli to‘lovlardan chetda qolgan qishloq hududlarida ham aholi asta-sekin fintex ilovalariga qo‘shilmoqda. Shunga qaramay, tafovut hali ham mavjud: yirik shaharlar (Toshkent, Samarqand, Buxoro va b.) va olis tumanlar o‘rtasida raqamli qamrov darajasi va tranzaksiyalar faolligida farq seziladi Masalan, ayrim chekka hududlarda internet sifati sustligi yoki aholining smartfonlar bilan ta’minlanganlik darajasi pastligi sababli fintex xizmatlari imkoniyatlaridan to‘liq foydalanilmayapti[6]. Biroq hukumat tomonidan bu borada aniq maqsadlar qo‘yilgan – “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturi doirasida 2025-yilgacha mamlakatdagi barcha yashash punktlarini 4G mobil internet bilan qamrab olish, shuningdek, 5G texnologiyasini shahar joylarda joriy etish rejalashtirilgan. Agar bu maqsadga erishilsa, fintex xizmatlarining butun respublika aholisiga yetib borishi uchun texnik baza to‘liq shakllanadi va hududlararo raqamli tafovut sezilarli qisqaradi.

Xavfsizlik va ishonch muammolari. Moliyaviy xizmatlarga keng jamoatchilikni jalb etishda eng asosiy masalalardan biri – ishonch masalasidir. An’anaviy bank tizimiga ishonch past bo‘lgan muhitda odamlar ko‘pincha norasmiy usullarda mablag‘ jamg‘arishni afzal ko‘rishadi (masalan, uyda naqd saqlash yoki qimmatbaho metallar/xorijiy valyutada jamg‘arish). Fintex servislarining qulayligi bilan birga, ularning xavfsizligi ta’minlanishi ham muhim. Adabiyotlarda keltirilishicha, O‘zbekistonda 2021-yil holatiga aholining atigi 3% bank depozitlarida jamg‘arma saqlagan, qolganlari norasmiy usullarga tayanishda davom etmoqda [2]. Fintex platformalar bank omonatlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri almashtirmasa-da, ular orqali aholining moliyaviy vositachilarga ishonchi ortishi mumkin. Misol uchun, Payme va Click foydalanuvchilari avval faqat to‘lovlarni amalga oshirgan bo‘lsa, hozirgi vaqtda ushbu ilovalarda omonat xizmatlari ham paydo bo‘lmoqda (masalan, Payme ilovasida TBC Bank omonatlarini masofadan turib ochish funksiyasi integratsiya

qilingan). Bu jarayonda foydalanuvchilar fintex ilovalarining xavfsizligiga va ularning bank tizimi bilan integratsiyasiga ishona boshlasa, o‘z mablag‘larini rasmiy moliyaviy institutlarda saqlashga moyillik oshadi. Click va Payme kabi kompaniyalar o‘z infratuzilmasida xavfsizlikni ta’minlash uchun xalqaro standartlarni joriy qilmoqda – masalan, Click kompaniyasi 2024-yilda o‘z texnik jamoasini 80% kengaytirib, yangi PCI DSS 4.0 xavfsizlik standartlarini tatbiq etgani va mijozlar ma’lumotlarini himoyalash uchun sun’iy intellekt asosida yechimlar sinovdan o‘tkazayotgani haqida xabar bergan [11]. Bu kabi choralar foydalanuvchilarning raqamli xizmatlarga ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi va ularning moliyaviy faoliyatini rasman ko‘rinadigan sektorga o‘tkazishda muhim omil bo‘ladi.

Fintex va an’anaviy banklar o‘rtasidagi munosabat. Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, fintex to‘lov servislarining muvaffaqiyati aslida bank tizimining ham transformatsiyasiga olib keldi. Birinchidan, bir qator tijorat banklari fintex kompaniyalari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yib, ularning innovatsiyalarini o‘z mijozlariga taklif qila boshladi. Masalan, Halyk Bank (Qozog‘iston) 2024-yilda Click kompaniyasining 49% ulushini sotib olishga kelishib, strategik hamkorlikni yo‘lga qo‘ydi – bu bilan Click o‘z xizmatlarini yanada kengaytirishi, Halyk esa O‘zbekiston bozorida keng 20 milliondan ziyod mijoz bazasiga kirish imkoniyatini qo‘lga kiritishi kutilmoqda [12]. Ikkinchidan, mahalliy banklarning o‘zi ham fintex uslublarini qabul qilmoqda: ko‘plab banklar mobil ilovalarini takomillashtirib, foydalanuvchilarga masofaviy hisob ochish, onlayn kredit rasmiylashtirish, bepul instant o‘tkazmalar kabi qulayliklar taqdim etishga o‘tdi. Masalan, Anorbank, TBC Bank (TBC Uz) kabi yangi tijorat banklari o‘zlarini raqamli bank sifatida pozitsiyalab, qisqa vaqt ichida yuz minglab mijozlarni jalb qildi [1]. Bu jarayonda fintex kompaniyalar bilan raqobat bank xizmatlari sifati va innovatsiyalar darajasini oshirishga undaydigan omil bo‘ldi. Natijada, bugungi kunda ba’zi bank ilovalari ham Payme/Click darajasidagi qulaylik va funksional imkoniyatlarni taklif qila boshlagan (masalan, Milliy bankning Milliy ilovasi orqali ham hozirda 60 dan ortiq xorijiy mamlakatga pul o‘tkazmalari yo‘lga qo‘yilgan [9], xalqaro kartalarga ulangan hamyon funksiyasi va h.k.). Bu raqobat va hamkorlik kombinatsiyasi jamlamasi sifatida O‘zbekiston moliya sektorida raqamli o‘zgarishlarni tezlashtirmoqda.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, fintex to‘lov platformalari O‘zbekistonda moliyaviy inklyuziya ko‘rsatkichlarini sezilarli ravishda yaxshilashga xizmat qildi. Ular nafaqat aholini moliyaviy xizmatlar bilan qamrab oldi, balki bu xizmatlardan foydalanish tezligi, qulayligi va tannarxini ham optimallashtirdi. Albatta, bu jarayonda davlat tomonidan yaratilgan huquqiy va texnik sharoitlar (litsenziyalash, internet infratuzilmasi, savodxonlik dasturlari) muhim rol o‘ynadi. Shu bois, fintexning moliyaviy inklyuziyadagi rolini maksimal darajada oshirish uchun tegishli siyosat va islohotlar izchil davom ettirilishi lozim. Keyingi qismda xulosa tarzida asosiy natijalar umumlashtirilib, ushbu yo‘nalishda taklif etiladigan chora-tadbirlar bayon qilinadi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlil natijalariga tayangan holda, quyidagi asosiy xulosalarni keltirib o‘tish mumkin:

Fintex platformalari moliyaviy inklyuziyaning “tezlatkich”iga aylandi. Payme, Click, Uzum kabi to‘lov servislarining jadal rivojlanishi O‘zbekistonda qisqa muddat ichida naqd pulsiz to‘lovlar ulushini keskin oshirdi va millionlab yangi foydalanuvchilarni raqamli moliya tizimiga jalb etdi. Agar 2017-yilda kattalarning 34–37% atrofigina bank hisobiga ega bo‘lgan bo‘lsa, 2023-yilga kelib bu ko‘rsatkich ~60% ga yetdi va o‘sishda davom etmoqda. Bu o‘zgarishda fintex ilovalar ommaviylashuvi muhim omil bo‘ldi, zero aynan ushbu ilovalar ko‘plab odamlarning birinchi moliyaviy tajribasi platformasiga aylangan;

to‘lov xizmatlarining soddaligi va qulayligi nafaqat shahar, balki qishloq aholisini ham qamrab olmoqda. Fintex ilovalar dastlab yoshlar va shahar aholisi orasida mashhur bo‘lgan bo‘lsa-da, internet qamrovining kengayishi bilan mamlakatning barcha hududlariga tarqalmoqda.

Endilikda hatto chekka qishloqlarda ham smartfonli foydalanuvchilar Payme yoki Click orqali to‘lovlarni amalga oshira olmoqda. Bu esa hududiy moliyaviy inklyuziya tafovutini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Albatta, hali yechilishi lozim bo‘lgan masalalar bor – masalan, 4G internet qamrovini 100% ga yetkazish, arzon smartfonlar bilan ta’minlash kabi – ammo hukumatning 2030-yilgacha mo‘ljallangan raqamli strategiyasi bu borada aniq maqsadlarni ko‘zda tutgan [13].

Fintex va banklar integratsiyasi yangi sinergiya yaratmoqda. Mamlakatda fintex kompaniyalar paydo bo‘lishi bank xizmatlari transformatsiyasini tezlashtirdi. Banklar fintex bilan hamkorlik orqali mijozlarga yangicha mahsulot va xizmatlarni (masalan, onlayn to‘lovlar, mobil ilovalar) taqdim eta boshladi, fintex esa bank infratuzilmasiga tayanib o‘z ko‘lamini kengaytirdi (masalan, karta chiqarish, to‘lov tizimlariga ulanish). Natijada, birgalikda shakllangan raqamli ekotizim moliyaviy xizmatlarni yanada sifatli va xilma-xil qilishga imkon bermoqda. Bu holat fintech sektoriga xorijiy investorlardan qiziqish ham uyg‘otdi – masalan, yuqorida ta’kidlanganidek, 2024-yilda Qozog‘istonning Halyk banki Click’ka investitsiya kiritishi yoki Gruziyaning TBC Bank Group kompaniyasi Payme’ni to‘liq sotib olishi kabi yirik bitimlar amalga oshdi [3].

Raqamli to‘lovlar iqtisodiyotning “yorug‘lashishi” (shaffoflashuvi)ga hissa qo‘shmoqda. Fintex to‘lov servislarining kengayishi nafaqat aholi, balki iqtisodiyot uchun ham foydali bo‘ldi. Ko‘proq operatsiyalar rasmiy tizim orqali o‘tishi ularning hisobini yuritish, soliqqa tortish va tahlil etish imkoniyatlarini oshiradi. Davlat raqamli to‘lovlarni rag‘batlantirish orqali yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga erishmoqda. Misol uchun, tovarlarni faqat naqdga sotib, soliqdan qochib kelgan ayrim tadbirkorlar endi mijozlar talabiga ko‘ra Payme yoki Click orqali to‘lov qabul qilishga o‘tmoqda, bu esa ularning tushumini rasmiylashtiradi. Hukumat 2019-yildan boshlab bosqichma-bosqich barcha davlat boji va yig‘imlarini faqat onlayn tarzda to‘lash tartibiga o‘tmoqda – bu ham inklyuziya bilan bir qatorda iqtisodiy shaffoflikni oshiradi.

Yuqoridagi xulosalarga tayanib va aniqlangan muammolarni inobatga olib, moliyaviy inklyuziyani yanada kengaytirish hamda fintex sektorini barqaror rivojlantirish bo‘yicha quyidagi takliflar beriladi:

Raqamli infratuzilmani yanada rivojlantirish. Uzoq hududlarda internet qamrovini kengaytirish va sifatini oshirish eng ustuvor vazifalardan bo‘lishi lozim. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini izchil amalga oshirish orqali har bir xonadonni keng polosali internetga ulash hamda arzon mobil internet tariflarini ta’minlash kerak. Bu fintex xizmatlaridan barcha hududlarda teng foydalana olish imkonini beradi. Shu bilan birga, qo‘shimcha ravishda bank xizmatlari yetib bormagan qishloqlarda bankomatlar, infokiosklar sonini oshirish ham muhim – bu infratuzilma fintex ilovalardan foydalanuvchilar uchun naqd pul yechish yoki hisob to‘ldirishda qulaylik yaratadi.

Moliyaviy savodxonlik va ishonchni oshirish. Aholining, xususan, keksa avlod va qishloq aholisi orasida moliyaviy savodxonlikni yuksaltirish bo‘yicha maxsus dasturlar davom ettirilmog‘i zarur. Raqamli moliyaviy savodxonlik traininglari orqali fuqarolarga fintex ilovalardan xavfsiz foydalanish, onlayn firibgarliklardan saqlanish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish kabi ko‘nikmalarni singdirish lozim. Ayniqsa, ayollarni moliyaviy xizmatlarga jalb etish uchun alohida targ‘ibot ishlarini olib borish zarur, chunki hozirda ayollarning moliyaviy inklyuziya ko‘rsatkichi erkaklarga nisbatan pastroq (2021-yilda ayollarning atigi 39% bank hisobi bo‘lgan). Moliyaviy savodxonlik oshishi bilan fuqarolarning bank tizimi va fintexga bo‘lgan ishonchi ham ortadi, natijada ular ko‘proq jamg‘arma va investitsiyalarini rasmiy kanallarga o‘tkaza boshlaydi.

Tartibga solish va iste’molchilar huquqlarini himoya qilishni kuchaytirish. Fintex sohasida barqarorlik va ishonch uchun davlatning rolini kuchaytirish lozim. Xususan, to‘lov tizimlari va tashkilotlari uchun prudensial talablarni bosqichma-bosqich oshirish (2024-yildan ularning aksiyadorlik jamiyati shaklida qayta ro‘yxatdan o‘tishi va kapitallashuv darajasini ko‘tarish talablari kuchga kirdi) va ular faoliyatini muntazam monitoring qilib borish zarur. Bu yirik fintex kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlab, xavfli xatti-harakatlardan tiyilishiga xizmat qiladi. Shuningdek, iste’molchilar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini

takomillashtirish kerak: fintex xizmatlaridan foydalanuvchilar uchun shikoyat va murojaatlarni qabul qilish tizimi samarali ishlashi, kutilmagan xato tranzaksiyalar yoki firibgarlik holatlarida zararlarni qoplash tartibi aniq belgilanishi lozim. Bu borada Markaziy bank huzurida maxsus fintech regulyatori organ tuzilib, u innovatsiyalarni rag‘batlantirish bilan birga xavflarni boshqarib borishi maqsadga muvofiq.

Platformalararo interoperabel imkoniyatlarni kengaytirish. Hozirgi kunda O‘zbekistondagi to‘lov platformalari o‘rtasidagi integratsiyani oshirish ustuvor vazifa sanaladi. Masalan, foydalanuvchi bir fintex ilovasidan boshqasiga bevosita pul jo‘nata olishi, yoki bitta ilovada barcha to‘lov tizimlarining (HUMO, Uzcard va boshqalar) kartalarini teng qabul qilish imkoniyati bo‘lishi kerak. Hozirda amalga oshirilayotgan Milliy to‘lov tizimini modernizatsiya qilish dasturi doirasida banklar va to‘lov tashkilotlari o‘rtasida real vaqt rejimida ishlaydigan yagona kliring tizimi yaratish ustida ishlar ketmoqda. Bu harakatlarni jadallashtirish va natijasida barcha fintex va bank ilovalarini yagona milliy switch orqali o‘zaro bog‘lash maqsadga muvofiq. Natijada, foydalanuvchi qaysi platformadan foydalanganidan qat’i nazar, istalgan manzilda to‘lovni amalga oshira oladi – bu esa fintex xizmatlarning yanada ommaviylashuviga xizmat qiladi.

Fintexni diversifikatsiya qilish – jamg‘arma va investitsiya mahsulotlari. Hozirgi fintex platformalar asosan to‘lov va o‘tkazmalarga ixtisoslashgan. Kelgusida moliyaviy inklyuziyani yanada oshirish uchun ular orqali jamg‘arma va investitsiya xizmatlarini ham kengaytirish lozim. Masalan, mikro-omonatlar, raqamli sug‘urta, P2P kredit platformalari, kraudfanding va sh.k. xizmatlar joriy etilishi mumkin. Bu orqali ilgari bankda hisob ochmagan shaxslarni ham kichik omonat qo‘yishga yoki kichik investitsiya kiritishga jalb etish mumkin bo‘ladi. Fintex platformalar odatda foydalanuvchi tajribasi va qulaylikka katta e’tibor qaratgani bois, aholi ularga tezroq ko‘nikadi. Shunday ekan, jamg‘arma qilish madaniyatini oshirish maqsadida Payme, Click singari ommabop ilovalarda oddiy va tushunarli depozit yoki investitsiya vositalarini taklif qilish foydali bo‘lardi. Bu borada regulyator tomonidan ham innovatsion moliyaviy mahsulotlarni sinovdan o‘tkazish uchun “regulyativ qumloq” tartibini keng qo‘llash taklif etiladi – yangi xizmatlar xavfsizligi va samaradorligi sinovdan o‘tgach, ularni rasmiylashtirish jarayoni soddalashtirilgan tartibda bo‘lishi kerak.

Yuqoridagi taklif va chora-tadbirlar amalga oshirilishi O‘zbekistonda fintex sektorining barqaror va inklyuziv rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, raqamli moliyaviy texnologiyalar davrida O‘zbekiston katta imkoniyatlar oynasiga ega: qisqa fursatda aholi va biznesning moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi sezilarli oshdi, millionlab yangi foydalanuvchilar zamonaviy moliyaviy ekotizimning bir qismiga aylandi. Bu jarayon mamlakat iqtisodiy o‘sishi va aholi farovonligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Oldinda turgan vazifa – ushbu tendensiyani qo‘llab-quvvatlab, fintex yutuqlarini jamiyatning barcha qatlamlariga yetkazish, moliyaviy inklyuziyani yanada kengaytirish va moliyaviy xizmatlarni ko‘proq insonlar uchun ishonchli, qulay va foydali qilishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. The European (2025). “Digital banking and financial inclusion: Uzbekistan’s road to WTO membership.” The European business magazine the-european.euthe-european.eu.
2. World Bank Blogs (2023). “From livestock to lifelong savings: Improving financial inclusion in Uzbekistan.” Private Sector Development Blogblogs.worldbank.orgblogs.worldbank.org.
3. The Mag (Business) (2024). “Click, Payme, Uzum Bank: куда движется финтех” (rus tilida). 20-sentabr 2024 themag.uz.
4. PaymentExpert (2025). “How Uzum capitalised on Uzbekistan’s digital transformation.” 5-avgust 2025paymentexpert.compaymentexpert.com.
5. Outpost | Eurasia. (2025, April 25). *Fintech in Central Asia: The unintended opportunities*. https://outposteurasia.com/insights/tpost/49i9mhzho1-fintech-in-central-asia-the-unintended-o

6. Boboyorov, M. (2025). “Analysis of the Cashless Payment Infrastructure in Uzbekistan.” International Affairs jurnali, Vol.X, No.Xinternational-affairs.uzinternational-affairs.uz

7. Saidmurodova, F. (2025, June 15). *The role of digital payment systems in promoting financial inclusion: The case of Uzbekistan and international practices* [Working paper]. SSRN. https://doi.org/10.2139/ssrn.5297328

8. UzDaily (2025). “Click’s net profit increased by 29% in Q1 2025.” UzDaily yangilik, 2-may 2025uzdaily.uzuzdaily.uz.

9. Spot.uz (2024). “Payme o‘tgan yili sof foydasini uchdan biriga oshirdi.” Spot biznes yangiliklari, 18-fevral 2024spot.uzspot.uz.

10. Fintech Finance News (2025). “Uzum Bank Issues 1.5 Million Cards and Launches Nationwide Access toPlastic Cards.” 16-aprel 2025ffnews.comffnews.com.

11. UzDaily (2024). “Click increases revenue by 35% in nine months of 2024.” UzDaily portalidagi yangilik, 31-oktabr 2024uzdaily.uzuzdaily.uz.

12. Times of Central Asia. (2025, July 25). Halyk Bank buys 49% stake in Uzbekistan’s Click in landmark fintech deal. Retrieved from https://timesca.com/halyk-bank-buys-49-stake-in-uzbekistans-click-in-landmark-fintech-deal/

13. Williams, C. (2025, August 5). How Uzum capitalised on Uzbekistan’s digital transformation. *PaymentExpert*. Retrieved from https://paymentexpert.com/2025/08/05/uzum-capitalised-uzbekistans-digital/